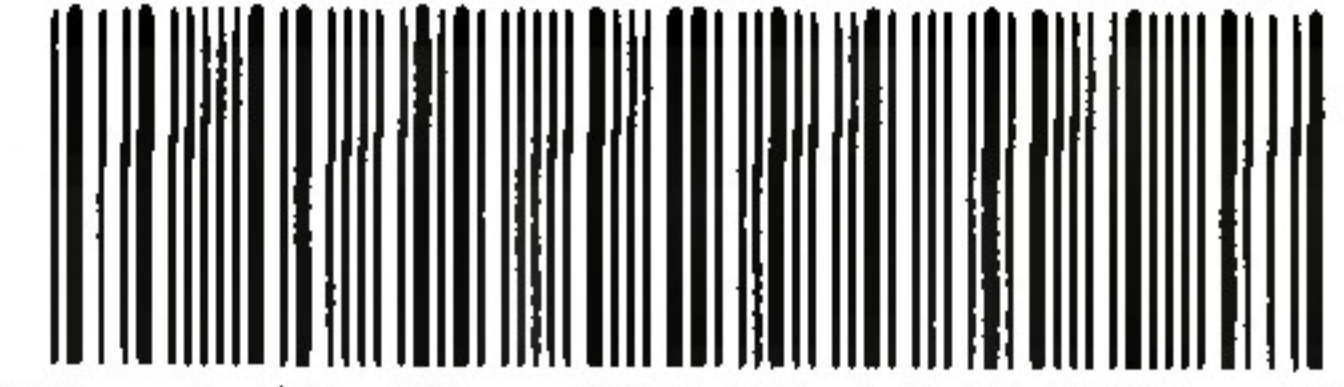

TULIB

3 1379 00954287 0

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๖

พงศาวดาร เมืองพระตะบอง ของเจ้าพระยาศุภราชธรรมนินทร์

นางจิตรา อภัยวงศ์

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

รองอำมาตย์เอก ขาบ อภัยวงศ์

ม
บวอก พ.ศ. ๒๔๗๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ พระนคร

คำนำ

นางจิตร อกัยวงศ จะทำการปลงศพสนองคุณรองอำมาตย์เอก ขาบ อกัยวงศ ผู้สามี แจ้งความมายังราชบัณฑิตยสภา ขออนุญาตพิมพ์หนังสือประชุมพงสาวดาร ภาคที่ ๑๖ เป็นครั้งที่ ๒ เพื่อแจกแก่ญาติมิตรผู้มาแสดงไมตรีจิตในงานนั้น กรรมการราชบัณฑิตยสภาได้อนุญาตให้ตามประสงค์

หนังสือพงสาวดารเมืองพระตะบองที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ เจ้าพระยาศุภชัย (เย็บ) แต่งทั้ง ๒ เรื่อง เรื่อง ๑ เมื่อในรัชกาลที่ ๔ พระยาอภัยภูเบศร์ (นอง) ถึงอนิจกรรม เจ้าพระยาศุภชัย ยังเป็นพระยาศุภชัย เข้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท มีรับสั่งให้พระราชเสนาถาตบวงศสกุลผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบองแต่ก่อนมา เจ้าพระยาศุภชัย จึงแจ้งให้จดเนื้อความที่เล่า ๆ ถวาย เมื่อบวอก พ.ศ. ๒๔๐๓ อีกเรื่อง ๑ นั้น แต่งเมื่อในรัชกาลที่ ๕ เวลาเจ้าพระยาศุภชัย เป็นพระยาผู้สำเร็จราชการเมืองแล้ว ในสมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้รวบรวมหนังสือพงสาวดารต่าง ๆ อันปรากฏได้พิมพ์มาประชุมพงสาวดารแล้วหลายเรื่อง เช่นพงสาวดารเมืองหลวงพระบางนั้นเป็นต้น และครั้งนั้นพระยาราชเสนา มีราชการออกไปเมืองพระตะบอง ทำนองจะทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้ไปหาหนังสือพงสาวดารเมืองพระตะบองเข้ามาถวายด้วย จึง

๒

ปรากฏว่าเจ้าพระยาท.เชร ๓ ได้เรียบเรียงหนังสือพงศาวดารเมือง
พระตะบอง มอบให้พระยาราชเสนานำเข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวายอีก
เรื่อง ๑ จึงเป็น ๒ เรื่องด้วยกัน ในการพิมพ์นี้ได้เอาเรื่องแต่งที่
หลังพิมพ์ไว้ข้างหน้า เพราะเห็นเป็นเรื่องพงศาวดารเมือง ส่วน
เรื่องที่แต่งก่อน ว่าด้วยวงศ์สกุลของผู้สำเร็จราชการเมือง จึง
ให้พิมพ์ไว้ข้างหลัง.

ในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้นำประวัติของผู้มรณะ
ส่งมาขอให้พิมพ์ไว้เป็นที่ระลึกด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อคำนำนี้ไป.

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

เจ้าพนักงานหอสมุด

รองอำมาตย์เอก ขาบ อภัยวงศ์

พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๗๔

สำนักหอสมุด

พงศาวดารเมืองพระตะบอง

ข้าพระพุทธเจ้า พระยาคทาธรธรณินทร์ ผู้สำเร็จราชการเมือง
พระตะบอง ขอพระราชทานทำเรื่องพงศาวดารกษัตริย์กรุงกัมพูชา
สืบต่อกับลำดับเจ้าเมืองพระตะบอง สั่งให้พระยาราชนำนำหม่อมเกล้า
ถวายแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

เดิมเมื่อครั้งกรุงธนบุรี เจ้าองค์ตน เป็นสมเด็จพระอุไทยราชา
เจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ภายหลังสมเด็จพระอุไทยราชาให้เจ้าองค์ราม
น้องต่างมารดาขึ้นครองราชสมบัติเป็นสมเด็จพระรามธิบดี สมเด็จพระ
อุไทยราชาเสด็จมาอยู่ที่สมเด็จพระมหาอุปโยราช ครั้นปี ๑๑๔๒
ปีชวดโทศก (พ.ศ. ๒๓๒๓) สมเด็จพระมหาอุปโยราชถึงแก่พิราลัย
ฝ่ายสมเด็จพระรามธิบดีเจ้ากรุงกัมพูชาประพฤติกการไม่เป็นยุติธรรม
เลยประเพณีบ้านเมืองไป ฟาทะละหะฮือมู พระยาจักรีชือฟาง พระยา
เดโชชือแทน เจ้าเมืองกะพงสวายพี่น้อง ๓ คน กับพระยาตากาไหมชือชู
ขุนนางเหล่านี้เป็นฝ่ายของสมเด็จพระอุปโยราช คิดก่อการกำเริบ
ได้ล้มศพพวกมาก จับสมเด็จพระรามธิบดีเจ้ากรุงกัมพูชาสำเร็จ
โทษเสีย แล้วไปรับราชบุตรและราชธิดาสมเด็จพระอุปโยราชมาแต่
เมืองบาพนม คือ องค์เองชาย ๑ องค์เมญ ๑ องค์อี ๑ องค์เภา ๑

หญิง ๓ คนมาไว้เมืองพุทไธพัทธ์ แล้วพาทะทะหะตั้งตัวเป็นเจ้าพามหา
 อู่ปราช พระยาจักรีตั้งตัวเป็นพระองค์แก้ว พระยากตาโหมตั้งตัวเป็น
 ส้มเต๋จเจ้าพระยา แต่พระยาเดโชเป็นเจ้าเมืองกะพงด้วงอาศัยตามเดิม
 ฝ่ายพระยายมราชชื่อเบน และพระยาพระเชมรทงปวงซึ่งเป็นข้าส้มเต๋จ
 พระรามาริบัติกักพานั้นหนีเข้ามาณเมืองพระตะบอง บอกชื่อราชการบ้าน
 เมืองซึ่งเกิดจลาจลเข้ามาณกรุงธนบุรี ณเดือนนี้ ปีชวด โทศก
 ในแผ่นดินตาก

ครั้นศึกราชได้ ๑๑๕๕ ปีชวด จัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๒๕) แผ่นดิน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ โปรดเกล้าฯ ให้พระยา
 ยมราชเบนออกไปปราบปรามกรุงกัมโพชาเรียบร้อยแล้ว พระยายม
 ราชเบนจึงตั้งเจ้าองค์เองชาย ๑ เจ้าองค์เมญ ๑ เจ้าองค์อิ ๑ เจ้าองค์
 เกา ๑ หญิง ๓ เข้ามาณกรุงเทพฯ ฯ เวदानั้นเจ้าองค์เองยังเยาว์อยู่ พระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งพระยายมราช
 เบนเป็นพาทะทะหะ ให้อยู่รักษากรุงกัมโพชาธิบดี ตั้งทัพใหญ่
 อยู่ณเมืองอุดงมีไชย

ครั้นศึกราชได้ ๑๑๕๖ ปีชวดศก (พ.ศ. ๒๓๓๗) พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์โปรดเกล้าฯ อภิเศกให้เจ้าองค์เองออก
 ไปเป็นส้มเต๋จพระรามาริบัติครองกรุงกัมโพชา จึงทรงขอแยกเมือง
 พระตะบอง เมืองนครเดียมราชธานีแก่กรุงเทพฯ ฯ แล้วโปรดให้
 พาทะทะหะเบนพาขุนนางพระยาพระเชมรพรรคพวกเข้ามาตั้งอยู่ณเมือง
 พระตะบอง โปรดเกล้าฯ ตั้งให้พาทะทะหะเป็นที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์

ผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง (๓) เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ได้ถวาย
บุตรชายคน ๓ ชื่อนายรศมาเป็นมหาดเล็กรับราชการอยู่ณกรุงเทพฯ

สมเด็จพระรามาธิบดีพระองค์เองไปครองกรุงกัมพูชานั้น มีราช
บุตรชื่อเจ้าองค์จันทร์ ๓ เจ้าองค์สงวน ๓ เจ้าองค์อม ๓ เจ้าองค์ดวง ๓
แต่เจ้าองค์จันทร์กับเจ้าองค์สงวนร่วมมารดาหนึ่ง เจ้าองค์อมกับเจ้าองค์
ดวงร่วมมารดาหนึ่ง สมเด็จพระรามาธิบดีองค์เองครองกรุงกัมพูชา
ได้ ๓ ปีถึงแก่พิราลัย จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งเจ้าองค์จันทร์เป็นสมเด็จพระ
อุไทยราชา ตั้งเจ้าองค์สงวนเป็นมหาอุปโยราช ตั้งเจ้าองค์อมเป็นพระ
มหาอุปราช แต่เจ้าองค์ดวงน้องสุดท้องนั้นยังเด็กอยู่ และเจ้าองค์จันทร์
เมื่อครั้งโปรดเกล้าฯ ให้ออกไปเป็นสมเด็จพระอุไทยราชาครองกรุงกัม
พูชานั้น ชนอายุได้ ๑๖ พรรษา

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์แบน เป็นเจ้าเมืองพระตะบองได้ ๑๖ ปี
ถึงแก่กรรม ครั้นณปีมะเมียโทศก แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้พระยาพิบูลย์ราชแบนเป็นขุน
นางในเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ เป็นที่พระยาอภัยภูเบศร์ เจ้าเมืองพระ
ตะบอง (๒) ทรงตั้งนายรศมหาดเล็ก บุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์แบน
เป็นพระวิเศษสุนทร ผู้ช่วยราชการ

ฝ่ายกรุงกัมพูชาธิบดี สมเด็จพระอุไทยราชากับมหาอุปโยราช
เกิดวิวาทบาดหมางกัน สมเด็จพระอุไทยราชาให้จับพระยาจักรีชื่อ
แบนฆ่าเสีย ว่าเป็นผู้ก่อกวนมหาอุปโยราช ๆ มีความรังเกียจ จึงพา
พระมหาอุปราชกับเจ้าองค์ดวงและพระยาพระเชมวพรรคพวกเข้ามาพึ่ง

พระบรมโพธิ์สมภารอยู่ณกรุงเทพฯ ฝ่ายสมเด็จพระอุไทยราชาตั้ง
เรือพาพระยาพระเชมรไปพึ่งเจ้าเวียดนามเมืองญวน ขอกองทัพญวน
ขึ้นมารักษากรุงกัมโพชาธิบดี ครั้นนั้นหัวเมืองเชมรที่ต่อแดนเมืองพระ
ตะบองคกงขึ้นอยู่กับกรุงเทพฯ และที่เมืองโพธิ์ศัคว์คต้องได้พระยาข้าง
เผือก พระยาดัวรรคโลกชื่อเวดเจ้าเมืองโพธิ์ศัคว์จึงตั้งเข้ามาถวาย
ณกรุงเทพฯ พระราชทานนามว่า พระยาเค็ดกกุญชร พระยาดัวรรค
โลกมีความรังเกียจสมเด็จพระอุไทยราชา ก็พาครอบครัวเข้ามา
พึ่งพระบรมโพธิ์สมภารณกรุงเทพฯ พระยาพิบูลย์ราชเป็นที่พระยา
อภัยภูเบศร์เจ้าเมืองพระตะบองได้ ๕ ปี ถึงแก่กรรมเมื่อปีจอฉก
(พ.ศ. ๒๓๕๗) จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งพระวิเศษสุนทร รัช บุตรเจ้าพระยา
อภัยภูเบศร์แทนเป็นพระยาอภัยภูเบศร์ เจ้าเมืองพระตะบอง (๓) พระ
ยาอภัยภูเบศร์รัช เป็นเจ้าเมืองได้ ๑๓ ปี ฦปีกุนนพศก (พ.ศ. ๒๓๗๐)
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาอุดมภักดีชอ
เขต กับพระยาปลัดกรมการเมืองพระตะบองบอกกล่าวโทษพระยาอภัย
ภูเบศร์ รัช เข้ามาณกรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เอาตัวพระยาอภัย
ภูเบศร์ รัช เข้ามาตั้งเป็นพระยาพิพิชภักดีรับราชการณกรุงเทพฯ ตั้งพระ
ยาอุดมภักดีเขต เป็นพระยาอภัยภูเบศร์เจ้าเมืองพระตะบอง (๔) ต่อมา
ฝ่ายเจ้าองค์สงวนซึ่งเป็นพระมหาอุปโยราชเข้ามาอยู่ณกรุงเทพฯ
ถึงแก่พิราลัย ครั้นปีมะเด็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๗๒) จึงโปรดเกล้าฯ
ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ที่สมุหนายก เป็นแม่ทัพใหญ่ยกออกไป

ตั้งกรุงกัมโพชา ส้มเด็จพระอุไทยราชาก็ตั้งเรือหนึ่งลงไปเมืองไซ่ง่อน
กองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ยกติดตามไปจนถึงเบียมเนา มีกองทัพ
ทพญวณขึ้นมาบ้องกัน ด้รบกับกองทัพไทยหลายเวดา กองทัพไทยคิด
ตามเอาตัวส้มเด็จพระอุไทยราชาไม่ได้ กองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ
ก็เด็กกตบเข้ามาตั้งอยู่ณเมืองพระตะบอง

ครั้นณปีมะเด็งฉศก พระยาอุดมภักดีซึ่งเป็นพระยาอภัยภูเบศร์
เจ้าเมืองพระตะบองได้ ๘ ปีถึงแก่กรรม ฝ่ายส้มเด็จพระอุไทยราชา
ซึ่งหนึ่งลงไปพึ่งเจ้าเวียดนาม ณเมืองญวนกตบเข้ามาถึง กรุงกัมโพชา
ถึงแก่พิราตย ส้มเด็จพระอุไทยราชามีราชธิดา ๕ องค์ ชื่อเจ้าองค์
แบน ๑ ชื่อเจ้าองค์ม ๑ ชื่อเจ้าองค์ภา ๑ ชื่อเจ้าองค์สงวน ๑ ต่าง
มารดาทั้ง ๕ องค์ เจ้าเวียดนามจึงตั้งเจ้าองค์มบุตรส้มเด็จพระอุไทย
ราชาที่ ๒ ให้ครองกรุงกัมโพชาธิบดี

ถึงปีจอส้มฤทธิศก (พ.ศ. ๒๓๘๓) โปรดให้ก่อกำแพงเมือง
พระตะบอง ทรงตั้งเจ้าองค์อมพระมหาอุปราชเป็นเจ้าเมืองพระตะบอง
(๕) ตั้งพระยาปลัดชื้อรค์ให้เป็นพระยาวิเศษสุนทร มีเครื่องยศพานทอง
กระบี่บังทอง กองทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ก็เด็กเข้าไปณกรุงเทพ ฯ

ณปีกุนเอกศก (พ.ศ. ๒๓๘๒) มีท้องตราโปรดออกไปที่เมือง
พระตะบอง ว่าให้ยกเป็นกระบวนทัพไปสอดแนมจับพวกด่านเมือง
โพธิสัตว์เข้ามาณกรุงเทพ ฯ จะได้ไต่ถามด้วยช้อราชการกรุงกัมโพชา
ธิบดี เจ้าองค์อมเจ้าเมืองพระตะบองจึงจัดให้พระพิทักษ์บดินทร์ พระ

นรินทรโยธาคุมกองทัพยกไปตั้งณเมืองระดือคอยจับคนเมืองโพธิ์สัตว์
 อยู่ภายหลังเจ้าองค์อัมคิตกบฏ จับพระยาปลัดพระยกกระบัตรกับกรม
 การแตงกวาดต้อนครอบครัวลงเรือหนีไปเมืองพนมเปญ แต่ครัวที่กวาด
 ต้อนไปทางบกนั้น กองทัพพระพิทักษ์บดินทร์พระนรินทรโยธาจับไว้ได้
 จึงบอกขอราชการเข้ามาณกรุงเทพ ฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวทรงชดเคืองเจ้าเขมร จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าเจ้าองค์ดวงไฉ่
 ณทิมกรมพระตำรวจ ภายหลังพระยาศรีสัตตเทพ (เพ็ง) กราบบังคมทูล
 พระกรุณาว่าเจ้านายฝ่ายเขมรหมดเชื้อสาย เหลือแต่ณองค์ดวงองค์
 เดียวดุจแก้วหากำมไต่ ถ้านกองค์ดวงเป็นอันตรายเมืองเขมรจะทำการ
 ไม่คดอด ขอรับพระราชทานนีกองค์ดวงไปคุมไว้ที่บ้านพระยาศรีสัตตเทพ
 จะได้ทูลบำรุงมิให้เป็นอันตรายได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทาน
 ให้พระยาศรีสัตตเทพรับตัวไป ให้ขุนจ้านงอักษรเป็นผู้ดูแลอุปถัมภ์บำรุง
 นีกองค์ดวงไว้ที่บ้านพระยาศรีสัตตเทพ นีกองค์ดวงจึงได้ยกนกโถนอง
 นีกเทพ ซึ่งเป็นญาติฝ่ายมารดานีกองค์ดวงให้เป็นภรรยาขุนจ้านงอักษร
 ฝ่ายกรุงกัมพูชาธิบดี องค์เคียงกุนแม่ทัพญวนให้ส่งเจ้าองค์มผู้
 ครองกรุงกัมพูชาธิบดีกับเจ้าหญิงราชิดาสมเด็จพระอุไทยราชา และ
 ขุนนางพระยาพระเขมรผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นเสนาบดีผู้สำเร็จราชการหาดย
 นายไปไว้ณเมืองเว้ ส่วนเจ้าองค์อัมพระมหาอุปราช ซึ่งเป็นกบฏ
 จับกรมการเมืองพระตะบองและครอบครัวออกไปกรุงกัมพูชาธิบดีนั้น
 องค์เคียงกุนก็ให้คุมตัวส่งไปไว้ณเมืองเว้ แต่กรมการเมืองพระตะบอง

ที่มีชื่อเสียงเป็นคนแข็งแรง ญวนให้เข้าได้ย่นกรงกัมโพชาธิบดิ์บ้าง
 แยกย้ายไปไว้ตามหัวเมืองญวนซึ่งชั้นกับเมืองเวียง อองเตียงกุนแม่
 ที่פקคักจัดการจะครอบครองเอากรงกัมโพชาธิบดิ์ เป็นหัวเมืองของ
 ญวน ชุนนางพระยาพระเชมรหัวเมืองซึ่งชั้นกับกรงกัมโพชาธิบดิ์ และ
 ไพรบ้านพลเมืองก็ได้ความเดือดร้อน ก็พากันคิดก่อการกำเริบดูฤตาม
 ฆ่าฟันกองทัพญวน กองทัพญวนยกมาปราบปรามเชมร ๆ กับญวน
 ก็เป็นซาคักกันชน

เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงบอกขอราชการเข้ามาณกรุงเทพ ฯ ขอ
 เจ้าองค์ด้วงออกไปณเมืองพระตะบอง แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่
 ยกกองทัพพาเจ้าองค์ด้วงไปจากเมืองพระตะบอง ไปตั้งทัพใหญ่อยู่
 ณเมืองอุดงมีไชย อองเตียงกุนก็ยกทัพอยู่ณเมืองพนมเปญ
 กันต่อมา ญวนยกชนมมาตีเมืองอุดงมีไชย เจ้าพระยาบดินทรเดชา
 กองทัพญวนแตกไป อองเตียงกุนเห็นจะปราบปรามเมืองเชมรไม่ได้ก็
 เดียวใจ จึงให้เด็กกองทัพลงเรือถอยไปจากเมืองพนมเปญ แล้วออง
 เตียงกุนแม่ทัพก็หนีตาย เจ้าพระยาบดินทรเดชาที่ได้ออกกองทัพ
 ลงไปตั้งอยู่เมืองพนมเปญ

เจ้าเวียดนามจึงตั้งให้อองคำทรายเป็นแม่ทัพใหญ่มาตั้งอยู่ณเมือง
 ไชยภูก แล้วให้มาพูดจาขอเลิกสงครามเป็นไมตรีกัน ญวนยอมให้เจ้า
 องค์ด้วงเป็นเจ้ากรงกัมโพชาธิบดิ์ และยอมตั้งเจ้าองค์มี กับเจ้าองค์ภา
 เจ้าองค์สงวน ชุนนางและเสนากรงกัมโพชาธิบดิ์และครอบหัวเมือง

พระตะบอง ซึ่งเจ้าองค์อ้อมกวาดต้อนเอาไปนั้นคืนมาให้กองทัพไทย
 ณกรุงกัมโพชาธิบดี ขอแต่ให้เจ้าองค์ดวงดั่งเครื่องบรรณาการไป
 ถวายพระเจ้ากรุงเวียดนาม ๓ ปีครั้ง ๑ ตามธรรมเนียม ญวนก็จะไม่มา
 เบียดเบียนพวกกรุงกัมโพชาธิบดีต่อไป ก็เป็นกาวตกดงเด็กรบกัน แต่เจ้า
 องค์เบนเป็นราชธิดาสมเด็จพระอยู่ไทยราชานัน ญวนมีความสงัดยว่า
 เป็นบุตรนักเทพหลานเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ จึงให้ประหารชีวิตเสีย
 ณเมืองเว้ เจ้าองค์อ้อมพระมหาอุปราชก็ถึงแก่พิราลัยที่เมืองญวน

ถึงปีมะแมพศก (พ.ศ. ๒๓๙๐) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งองค์ดวงเป็นสมเด็จพระศรีวิ
 รามามหาอัครราชินี เจ้ากรุงกัมโพชาธิบดี กองทัพเจ้าพระยาบดินทร
 เตชาก็เลิกกลับเข้ามาณกรุงเทพฯ แล้วโปรดเกล้าฯ ตั้งพระนรินทร์
 โยธาธิพัฒน์ ให้เป็นพระยาอภัยภูเบศร์ เจ้าเมืองพระตะบอง (๖)
 แล้วองค์สมเด็จพระศรีวิฯ ถวายเจ้าองค์ราชาวดี ๓ เจ้าองค์ศรี
 สวัสดิ์ ๑ เจ้าองค์วิศลา ๓ เข้ามารับราชการณกรุงเทพฯ

ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรด
 เกล้าฯ ตั้งเจ้าองค์ราชาวดี เป็นองค์พระนโรดมพรหมบริรักษ์มหา
 อุปราช ตั้งเจ้าองค์ศรีสวัสดิ์ เป็นองค์พระหริราชดิไนยไกรแก้วฟ้า
 ไปช่วยราชการองค์สมเด็จพระศรีวิฯ ณกรุงกัมโพชาธิบดี แต่
 เจ้าองค์วิศลาให้อยู่รับราชการณกรุงเทพฯ ทรงตั้งหัตถวงอภัยพิทักษ์
 ชื่อเยี่ยบุตรพระยาอภัยภูเบศร์ เป็นพระคทาจรชนินทร์ ผู้ช่วยราช
 การเมืองพระตะบอง

องค์สมเด็จพระนเรศวรมหาราชฯ ครองกรุงกัมพูชาธิบดีได้ ๑๓ ปีถึง
ปีออกโทศก (พ. ศ. ๒๔๐๓) ก็ถึงแก่พิราลัย ฝ่ายพระยาอภัยภูเบศร์
บิดาพระคทาธรณินทร์ เป็นเจ้าเมืองพระตะบองได้ ๑๓ ปีถึงอนิจ
กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งพระคทาธรณินทร์เถี่ย ให้เป็นผู้รักราช
การเมืองพระตะบอง

ครั้งนั้นโปรดเกล้าฯ พระราชทานอนุญาตให้เจ้าองค์ควตลาออกไป
ไปเยี่ยมศพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชฯ ณกรุงกัมพูชาธิบดี องค์สมเด็จพระ
พระนโรดมกับเจ้าองค์ควตลาเกิดวิวาทบาดหมางถึงรบพุ่งกัน เจ้า
องค์ควตลาแตกหนีมาทางเมืองกะพงสว่าง เข้ามาณเมืองนครเดียมราช
จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองพระตะบองรับเจ้าองค์ควตลาดังเข้ามาณกรุง
เทพฯ ภายหลังพระยาพระเชมรทเป็นพรรคพวกเจ้าองค์ควตลาคิดก่อ
การกำเริบดูตามชน ยกเป็นกระบวนทัพไปรบกับกองทัพองค์สมเด็จพระ
พระนโรดม กองทัพองค์สมเด็จพระนโรดมแตก องค์สมเด็จพระนโร
ดมก็พาครอบครัวพระยาพระเชมรทหนีเข้ามาเมืองพระตะบอง แล้วก็
บอกขอราชการเข้ามาณกรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามุข
มนตรีคุมกองทัพออกไปตั้งอยู่ณเมืองพระตะบอง คิดระงับเหตุการณ์
ที่กรุงกัมพูชาธิบดี แต่องค์สมเด็จพระนโรดมนั้นให้เข้ามาเฝ้าทูล
ละอองฯ ณกรุงเทพฯ ต่อมากองทัพเจ้าพระยามุขมนตรีเดือนออก
ไปตั้งอยู่ณเมืองอุดงมีไชย แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ส่งองค์สมเด็จพระ

นโรดมออกไปทางเรือชนที่เมืองกำปอดไปณเมืองอุตงมีไชย กองทัพ
เจ้าพระยามุขมนตรีก็เลิกกลับเข้ามาณกรุงเทพ ฯ

ถึงปีกุนเบญจศก (พ. ศ. ๒๔๐๖) จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งองค์
พระนโรดมให้เป็นองค์สมเด็จพระนโรดม เจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ครั้น
ปีชวดฉศก (พ. ศ. ๒๔๐๗) โปรดเกล้า ฯ ตั้งพระคทาธรณินทร์
เยี่ย บุตรพระยาอภัยภูเบศร์ เป็นที่พระยาคทาธรณินทร์ เจ้า
เมืองพระตะบอง (๗)

คิดลำดับกษัตริย์ซึ่งครองกรุงกัมพูชาธิบดี เจ้าองค์หนึ่งซึ่งเป็น
สมเด็จพระอุไทยราชาที่ ๓ เจ้าองค์รามเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒
เจ้าองค์เองเป็นสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ เจ้าองค์จันทร์เป็นสมเด็จพระ
อุไทยราชาที่ ๔ เจ้าองค์มบุตรหญิงเจ้าองค์จันทร์ที่ ๕ เจ้าองค์
ดวงเป็นสมเด็จพระหริรักษที่ ๖ เจ้าองค์ราชาวดีเป็นสมเด็จพระ
นโรดมที่ ๗ ลำดับกษัตริย์ครองกรุงกัมพูชาธิบดีดังนี้

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ แบน ยกจากกรุงกัมพูชาธิบดีตั้งอยู่ณะ
เมืองพระตะบองเมื่อจุลศักราช ๓๑๕๖ ปีชวดฉศก (พ. ศ. ๒๓๓๗)
ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ครั้นศักราชได้
๓๒๐๐ ปีจอฉิมฤทธิศก (พ. ศ. ๒๓๘๑) แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา ฯ ที่สมุหนายกออกมาตั้ง
หัดเมืองกำปงเมืองพระตะบอง คิดลำดับเจ้าเมืองพระตะบอง
เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์แบน ที่ ๓ พระยาพิบูลย์ราชชื่อ แบน เป็นพระยา

อภัยภูเบศร์ที่ ๒ พระยาวิเศษสุนทรช่อ ร์ค เป็นพระยาอภัยภูเบศร์ที่ ๓
 พระอุดมภักดีช่อ เซด เป็นพระยาอภัยภูเบศร์ที่ ๔ เจ้าองค์ อม พระมหา
 อุปราชเป็นเจ้าเมืองพระตะบองที่ ๕ พระนรินทร์โยชาช่อ ฟอง เป็นพระ
 ยาอภัยภูเบศร์ที่ ๖ พระคทาทรชนนินทร์ช่อ เยีย เป็นพระยาคทาทรชน
 นินทร์ที่ ๗ เมืองพระตะบอง

แต่่งต่อมาเมื่อจะพิมพ์หนังสือ

ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้
 เดือนเกียรติยศพระยาคทาทร ๗ เยีย ขึ้นเป็นเจ้าพระยาคทาทรชนนินทร์
 เมื่อปีเถาะตรีศก (พ. ศ. ๒๔๓๔) เจ้าพระยาคทาทรชนนินทร์ถึง
 อดัญกรรม ปีมะโรงจัตวาศก (พ. ศ. ๒๔๓๕) ทรงตั้งพระอภัยพิทักษ์
 ชุ่ม บุตรเจ้าพระยาคทาทร ๗ เยีย เป็นพระยาคทาทรชนนินทร์ ผู้ว่าราช
 การเมืองพระตะบอง นับเป็นที่ ๘ ต่อมาถึงปีวอก พ. ศ. ๒๔๓๘ โปรด
 ให้รวมหัวเมืองเขมร ๔ เมือง คือ เมืองพระตะบอง ๑ เมืองนครเดียม
 ราชู ๑ เมืองพนมศก ๑ เมืองศรีโสภณ ๑ เข้าเป็นมณฑลเรียกว่า
 มณฑลบูรพา โปรดให้พระยาจักรีเดชะวรฤทธิ ดั้น เป็นสมุหเทศา
 ภิบาลคนแรก ต่อมาทรงตั้งพระยาคทาทรชนนินทร์ ชุ่ม เป็นสมุหเทศา
 ภิบาลรับราชการมาจนรัฐบาลไทยทำหนังสือสัญญากับรัฐบาลฝรั่งเศส
 ยอมคืนหัวเมืองเขมรให้แก่กรุงกัมพูชาเมื่อปีมะแม พ. ศ. ๒๔๕๐ พระ
 ยาคทาทรชนนินทร์ ชุ่ม ไม่สมัครไปอยู่กับต่างประเทศ ขอพยพเข้ามา
 เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ในพระราชอาณาจักร จึงทรงพระ

กรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งเป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่
เมืองปราจีนบุรีจนบัดนี้ .

วงศ์สกุลผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง

วันพฤหัสบดี เดือนยี่ ขึ้นค่ำ ๓ จตุศักราช ๑๒๒๒ ปีวอกโทศก
(พ. ศ. ๒๔๐๓) พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรม
ราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้พระราชเสนาเวียงพงศาสดาเมือง
พระตะบองทูลเกล้า ฯ ถวาย

พระราชเสนาได้หาตัวพระศกทาสรรณินทร์ และกรมการ
ผู้ใหญ่ในเมืองพระตะบองมาถาม ให้การว่า เมื่อครั้งแผ่นดินเจ้าตาก
ขุนนางเขมรจับองค์สมเด็จพระรามาชิตีฆ่าเสียแล้ว พระยายมราช
แบนเข้ามาณกรุงเทพ ฯ ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกย์มีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้พระยายมราชแบน
ออกไปปราบปรามเมืองเขมรดำเร็จแล้ว พระยายมราชตั้งนักพระองค์
เองกับเจ้าผู้หญิงเข้ามาณกรุงเทพ ฯ จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระยายมราช
แบน เป็นฟ้าทะตะหะ เป็นผู้รักษากรุงกัมพูชาชิตีอยู่เมืองไผทเพ็ชรประ
มาณดีห้าปี จึงโปรดเกล้า ฯ ให้แก่นักพระองค์เอง เป็นองค์สมเด็จพระ
พระนารายณ์รามาชิตี ออกไปครอบครองเมืองไผทเพ็ชร ฟ้าทะตะหะ
แบน เข้ามาเฝ้าทูลละออง ฯ

ณปีชวดนศก จตุศักราช ๑๓๕๖ ปี (พ. ศ. ๒๓๓๗) โปรดเกล้า ฯ

ให้ตั้งบ้านตั้งแกชนเป็นเมืองพระตะบอง ทรงตั้งพาตะทะหะ แบน เป็น
 เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ผู้สำเร็จราชการ ให้ยกเอาเมืองนครเดียมราชรัฐมา
 เป็นเมืองชนเมืองพระตะบองด้วย เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ แบน ถวาย
 บุตรหญิงชื่อนักอยู่ ชายชื่อนายรงค์ เข้ามาทำราชการอยู่ณกรุงเทพ ฯ
 พระนารายณ์รามาธิบดีว่าราชการได้ ๓ ปีถึงแก่พิราลัย จึงโปรดตั้งนัก
 พระองค์จันทร์บุตรดมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี เป็นองค์ดมเด็จพระ
 อยุธยาราชาธิราช ครอบครองกรุงกัมพูชานเมืองไผทเพ็ชร เจ้าพระยา
 อภัยภูเบศร์ แบน ยกนักเทพบุตรหญิง ให้เป็นห้ามองค์ดมเด็จพระอยุธยา
 ราชาธิราชคนหนึ่ง ให้นายมาบุตรเป็นมหาดเล็กคนหนึ่ง พระอยุธยาราชา
 ธิราชตั้งนายมาบุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ แบน เป็นขุนนางหลายที่ จน
 มาเป็นที่พระองค์แก้ว นักเทพมีบุตรหญิงกับพระอยุธยาราชา
 ธิราชคนหนึ่ง ชื่อนักองค์แบน เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ แบน ว่าราชการได้ ๓๖
 ปี ถึงแก่กรรมณปีมะเด็งเอกศก พ. ศ. ๒๓๕๒

ณปีมะเมียโทศก พ. ศ. ๒๓๕๓ ถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธเลิศหล้านภาไลย ทรงตั้งพระยาพิบูลย์ราชชื่อแบน เป็นพระยาอภัย
 ภูเบศร์ ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองนับเป็นที่ ๒ ทรงตั้งนายรงค์มหาด
 เล็กบุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์แบน เป็นที่พระวิเศษสุนทร ผู้ช่วยราช
 ការ ทรงตั้งนายเตียงบุตรพระยาพิบูลย์ราชแบน เป็นที่พระภักดีบริ
 รักษ์ ผู้ช่วยราชการ ทรงตั้งนายองบุตรเตียงพระยาพิบูลย์ราชแบน
 เป็นที่พระวิจิตรสงคราม ปัดเมืองนครเดียมราชรัฐ

พระยาอภัยภูเบศร์แบนว่าราชการได้ ๕ ปีถึงอนิจกรรมเมื่อเดือน

๓๐ ปีจอศก (พ.ศ. ๒๓๕๗) ครั้นเดือน ๓๒ ปีจอศกนั้น โปรดให้
พระมหาเทพนำเครื่องยศออกไปตั้งพระวิเศษสุนทรวงศ์ บุตรเจ้าพระยา
อภัยภูเบศร์แบน เป็นพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง
นับเป็นที่ ๓ ตั้งพระภักดีบริรักษ์เตยบุตรพระยาอภัยภูเบศร์พิบูลย์ เป็น
พระยาวิเศษสุนทร ตั้งนายศรีน้องชายพระยาวิเศษสุนทรเตย เป็นพระ
ภักดีบริรักษ์ผู้ช่วย

ครั้นปีกุนต์ปศก (พ.ศ. ๒๓๕๘) พระยาลังขโลกนองเจ้า
เมืองโพธิ์สัตย์ยกกองทัพมาตีเมืองพระตะบองฯ จับพระยาลังข
โลกนองได้ตั้งเข้ามาณกรุงเทพ ฯ แล้วพระยาจักรีเขตเมืองพระตะบอง
ถวายบุตรชายชื่อนายศุข บุตรเขยชื่อนายแก้ว เข้ามาเป็นมหาดเล็ก จึง
ทรงตั้งนายแก้วบุตรเขยพระยาจักรีเขตเป็นพระรัตนวาที

ครั้นถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระภักดี
บริรักษ์น้องชายพระยาวิเศษสุนทรเตยถึงแก่กรรม โปรดให้เลื่อนพระ
รัตนวาทีแก้ว เป็นพระพิทักษ์บดินทร ผู้ช่วยราชการเมืองพระตะบอง
ทรงตั้งพระยาจักรีเขต เป็นที่พระยาอุดมภักดี อยู่มาพระพิทักษ์บดินทร
แก้วป่วยถึงแก่กรรม พระยานครเดียมราชูเข้ามาเฝ้าทูลละออง ฯ ก็ป่วย
ถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งพระวิชาติสงครามองบุตรเตยพระยา
อภัยภูเบศร์แบน เป็นที่พระยานครเดียมราชู แต่พระยาอภัยภูเบศร์วงศ์
ว่าราชการได้ ๓๓ ปี เดือน ๔ ปีกุนนพศก (พ.ศ. ๒๓๗๐) พระยาอุดมภัก
ดีเขต พระยาปลัดศรีกรมการเมืองพระตะบองบอกกล่าวโทษพระยา
อภัยภูเบศร์ รัช เป็นเหื่อความหลายข้อ มีตราให้หาตัวพระยาอภัยภูเบศร์

รศ.เข้ามาอยู่ณกรุงเทพฯ ฯ แล้วทรงตั้งเป็นพระยาพิพิธภักดี อยู่รับราชการในกรุง ฯ แล้วตั้งพระยาอุดมภักดีเซต เป็นพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองนับเป็นที่ ๕ ทรงตั้งนายศุภบุตรพระยาอภัยภูเบศร์เซต เป็นพระภักดีบริรักษ์ ตั้งนายโถมบุตรพระยาอภัยภูเบศร์เซต เป็นพระพิทักษ์บดินทรเมืองพระตะบอง ทรงตั้งพระวงษ์นงบุตรเขยเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์เบน เป็นพระยามโนไมตรีเจ้าเมืองระดือ

ครั้นปีชาติโทศก (พ. ศ. ๒๓๗๓) พระองค์แก้วบุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์เบน หนีเข้ามา โปรดให้เป็นเจ้าเมืองส่วยเจียก ถึงปีเถาะตรีศก (พ. ศ. ๒๓๗๕) พระยามโนไมตรี นอง เกิดยกด้อมได้พระยาดังขโถกกด เจ้าเมืองโพธิสัตว์เข้ามาณกรุงเทพฯ ฯ หนีมะเด็งเบญจศก เจ้าพระยาบดินทรเดชายกออกไปเมืองพนมเปญ แล้วกลับมาเมืองพระตะบอง เมื่อปีมะเมียฉก (พ. ศ. ๒๓๗๗) พระยาอภัยภูเบศร์เซต ถึงอนิจจากรรม โปรดเกล้า ฯ ตั้งองค์อิมเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบองนับเป็นที่ ๕ พระราชทานพานทองพระยาปลัดรศ. ตั้งพระยามโนไมตรี นอง บุตรเขยเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์เบน เป็นพระนรินทร์โยธา ตั้งพระยานครเดียมราชู เป็นพระยานุภาพไตรภพเจ้าเมือง ให้ยกเมืองนครเดียมราชูมาชนกรุงเทพฯ ฯ แต่นั้น แล้วทรงตั้งพระยาวิเศษสุนทร เตียง เป็นเจ้าเมืองอรัญประเทศ แล้วเจ้าพระยาบดินทรเดชากลับเข้ามากรุงเทพฯ ฯ

ถึงเดือนอ้าย ปีกุนเอกศก (พ. ศ. ๒๓๗๒) นักพระองค์อิม

เป็นกบฏ จับพระยาปลัดศรี พระยกربัตกรมการ แล้วพาหนีไปหา
ญวน ครั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ออกไปถึงเมืองพระตะบอง ให้
พระพิทักษ์บดินทร โดม บุตรพระยาอภัยภูเบศร์ฯ เชด ว่าที่เจ้าเมือง
ให้พระนรินทรโยชานอง ว่าที่ปลัด ให้นำโดมบุตรพระนรินทรโยชานอง
เป็นที่หวงอภัยพิทักษ์ ให้พระมหาดไทยฯ จัน บุตรพระพิทักษ์
บดินทรแก้วเป็นพระยามโนเมตรี แล้วคิดทำศึกกับญวนได้ ๒ ปี พระ
พิทักษ์บดินทร โดม ถึงแก่กรรม พระนรินทรโยชานอง ได้รั้งราชการเมือง
พระตะบอง

ครั้นณปีวอกโทศก (พ. ศ. ๒๓๘๓) ทรงตั้งพระนรินทรโยชานอง
บุตรพระยาธรรมาธิบดี เป็นพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการเมืองพระตะ
บอง นับเป็นที่ ๖ และทรงตั้งหวงอนุรักษมนตรี เกิด เป็นที่ปลัดเมือง
มาจนในแผ่นดินปัตยุบนั้น (คือในรัชกาลที่ ๔) ครั้นพระปลัด เกิด
เป็นโทษ ทรงตั้งพระยามโนเมตรีฯ จัน พี่ชายพระปลัด เกิด เป็นที่พระ
ยาปลัด ตั้งพระปลัด เกิด เป็นที่พระสุพรรณพิศาล จางวางด้วยทอง
พระยาอภัยภูเบศร์ นอง ว่าราชการเมืองมาได้ ๑๒ ปี ณวันศุกร์
เดือน ๓๐ แรม ๗ ค่ำ ปีวอกโทศก (พ. ศ. ๒๔๐๓) ถึงอนิจกรรม เจ้า
พระยาอภัยภูเบศร์ แบน มีบุตรชายหญิงรวม ๑๖ คน มีรายชื่อดังนี้

พระยาอภัยภูเบศร์ รัช ๑

พระองค์แก้ว มา ๑

พระนรินทรบริรักษ์ ชุ่ม ๑

พระยกربัต ตม ๑

หวงเมือง เม้า ๑

หลวงด้จจากม เมืองโตนด ๓

นายกอง ๓

นายเกต ๓

รวมบุตรชาย ๘ คน

หม่อมอยู่ ๓

นักเทพห้ำนั้กพระองค์จันทร์ ๓

อ้าแดงมีภรรยาพระสุพรรณพิค้ำด ๓

อ้าแดงปก ๓

อ้าแดงแบ่น ๓

อ้าแดงนวม ๓

อ้าแดงเมียด ๓

อ้าแดงแก้ว ๓

รวมบุตรหญิง ๘ คน

พระยาอภัยภูเบศร์ แบน (ที่ ๒) มีบุตรชายหญิงรวม ๘ คนมีรายชื่อดังนี้

พระวิเศษสุนทร เตียง ๓

พระภักดีบริรักษ์ คีร์ ๓

พระยานุภาพไตรภพ อง บุตร^๕เพียง ๓

หลวงฮาด้าประเทศ ๓

นายเดื่อ ๓

รวมบุตรชาย ๕ คน

อัมพา ทำราชการอยู่ในกรุง ๑

อ้าแดงแบ่น ๑

อ้าแดงมก ๑

อ้าแดงเมน ๑

รวมบุตรหญิง ๕ คน

พระยาอภัยภูเบศร์ รัต มีบุตรชายหญิงรวม ๓๐ คน มีรายชื่อดังนี้

พระพิทักษ์สรไกร อยู่เมืองนครราชสีมา ๑

นายแก้ว ๑

นายเมี่ยง ๑

นายฉิม ๑

นายเพชร ๑

รวมบุตรชาย ๕ คน

เอม ภรรยาพระยานุภาพไตรภพ เมืองนครเดียมราชู ๑

ก่อง ภรรยาเจ้าพระยานครราชสีมา ๑

แบ่น ภรรยาพระยาราชสุภาวดี ๑

ทิม ภรรยาพระยาสมราช เมืองอุดงมีไชย ๑

อ้าแดงแย้ม ๑

รวมบุตรหญิง ๕ คน

พระยาอภัยภูเบศร์ เขต มีบุตรชายหญิงรวม ๕ คน มีรายชื่อดังนี้

พระภักดีบริรักษ์ คู่ช ๑

พระพิทักษ์บดินทร โด่ม ๓

รวมบุตรชาย ๒ คน

อ้าแดงแก้ว ภรรยาพระยาพิทักษ์บดินทร แก้ว ๓

อ้าแดงทอง ภรรยาพระเด่นาธิบดี เมืองพระตะบอง ๓

รวมบุตรหญิง ๒ คน

นักพระองค์ อ้อม มีบุตรชายหญิงรวม ๓ คน มีรายชือดังนี้

นักองค์ทิม ชาย ๓

นักองค์ มี หญิง ๓

นักองค์ ดารา หญิง ๓

พระยาอภัยภูเบศร์ นอง มีบุตรชายรวม ๕ คน มีรายชือดังนี้

หุดวงอภัยพิทักษ์ เป็นพระคทาภรรณินทร เยี้ย ๓

นายทองอยู่ ๓

นายชำ ๓

นายบัว ๓

นายยศ ๓

แต่งตั้งใหม่เมื่อจะพิมพ์หนังสือ

เจ้าพระยาคทาภรรณินทร เยี้ย มีบุตรชายหญิงรวม ๕ คน มีรายชือดังนี้

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ชุ่ม ๓

คุณหญิงชดิล ภรรยาพระยานรงค์เรืองฤทธิ บุตร

เจ้าพระยามุขมนตรี ๓

นางเทศ ภรรยาพระโยธาธิราช ทองคำ บุตรเจ้าพระยา
มุขมนตรี ๓

นางส้มบุญ ภรรยาหม่อมเทวาทิราช ม.ร.ว. แดง
อิศรเสนา ๓

เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ชุ่ม อภัยวงศ์ มีบุตรชายหญิงหลายคน บุตร
ภรรยาหัตถวงรวม ๔ คน คือ

พระยาอภัยภูเบศร์ เต๋อม แต่งงานกับนางสาวดงฉนวน ถึงเห็น
ธิดาพระยาณรงค์เรืองฤทธิกับคุณหญิงชดิล ๓

พระยาอภัยวงศ์วรเศรษฐี ช่าง ๓

หม่อมเช่อม ท.จ. ในพระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กติกฤตากร ๓

คุณหญิงวัน ภรรยาพระยาภักดียานวิวัฒนวิศิษฐ์ เข็ยร

ภักดียานมิตร บุตรเจ้าพระยาสุรดีหวิดิษฐศักดิ์ ๓

เจ้าพนักงานหอสมุด